

# Kávéházi játékok

Szántó András

A kávéházi találkozások már régen nem merülhetnek ki csupán a kávézásban, sőt az ott hosszú órákat eltöltő férfiembernek olykor a beszélgetést, a pletykázkodást is megunták. Valamilyen szórakoztatóbb időtöltés után kellett nézniük – ekkor jött a képbe a kártya és a sakkjáték. Hamarosan ez is kevésnek bizonyult, nem volt elég látványos a győzelem az arslánok diadalához. Így aztán a 18. század közepén megjelent a kávéházakban a biliárd.



Bouilly: Egy játszma biliárd (litográfia, Párizs 1828)

A kávéházi élet a kezdetektől kialakította azon törzsvendégek körét, akik szinte „beköltöztek” a vendéglátóhelyekre, sokszor több időt töltve ott, mint a saját otthonukban. A hatósági engedélyek is a biliárdhoz kapcsolódtak, kötelező kellett lenni a játékasztal beállítására. Csak bizonyos számú biliárdasztal beállítására után nevezhették a helyet „kávéháznak”, sőt ennek függvényében használhatta a tulajdonos a „Nagykávéház” (Grand Café) elnevezést, azaz magasabb elismertség mellett magasabb árszintet is.

## Szép história

A játéknak vaskos könyveket megtöltő irodalma van, különösen az utóbbi években, mióta a világbajnokságokon ezek nézik végig, amint két versenyző hosszú botokkal órákon át lökdösi a golyókat. Kialakulása címszavakban:

Angol változat: *William Kew* zálogboltjának cégére 3 rézgolyó volt, melyet záraskor levett, és a ház mögötti udvaron játszott velük, célba gurították őket, később meghívta a barátait is. A William beceneve: Bill, az udvar angolul Yard, ezért mondogatták

az emberek, hogy „megyek Bill udvarára játszani” (Bill’s yard). Másrészt a dákó angol neve „cue”, melynek kiejtése megegyezik a boltos-felhalál, Kew nevével („kju”).

A klasszikus francia-angol vetélkedés alapján van a születéstörténetnek francia változata is: a „bille” szó franciául golyót jelent – a biliard szó tehát golyó-játékot takar.

A játék, és az asztalok különböző típusai is kialakultak a 19. század közepére. A három fő változat: karambol, a bábus (fás) biliárd, ezen belül a magyar-biliárd, valamint a zsebes (lyukas) biliárd (Pool és Snooker).



A Pilvax kávéház a forradalom napjaiban  
(Preiszer József vízfestményéről készült nyomat 1848-ból; az eredeti a Székesfővárosi Történeti Múzeum tulajdona volt 1948-ban)

A budapesti kávéházakban főleg a karambol asztalokat és játékmódokat vezették be, illetve a bábus magyar-biliárdot.

### Megjelenik a régi Pesten

A biliárd budapesti történetével számos cikk, sőt, könyv is foglalkozik, ezért a csak a főbb „állomáshelyeit” érintem. Elsőként a belváros ékességét, a közelmúltban századik születésnapját ünneplő Astoria Szállodát említem, melynek története a kiegyezés előtti Pest korszakáig nyúlik vissza: helyén hajdan a Zrínyi kávéház, fogadó állt. Tulajdonosa Müller József volt, akinek unokája lett az 1900-as években a szemben, a Semmelweis utca sarkán álló Országos Kaszinó vendéglőse.

A Zrínyi kávéház induló kottacím lapja  
(litográfia, Pest, 1863)



A Zrínyi kávéháza Pest egyik legnépszerűbb (de leghírhedtebb helye is) volt. A kor legjobb zenekarai – *Patikárius Ferkó* és *Rácz Pali* cigányprímás bandája – muzsikáltak a vendégeknek, például a közeli Nemzeti Színház színészeinek és sok írónak, például *Jókai Mórnak* és barátainak is. 1856-ban a régi házat lebontották, és helyére a felvidéki Fabritius család háromemeletes, szállodája épült, homlokzatán Zrínyi szoborral.

A szálló a szabadságharc után is fontos helyszín maradt, például *Hollósy Kornélia* (1827–1890) énekesnő, a korszak primadonája is lakott benne. Itt alakult meg 1868-ban az Országos Nőképző Egyesület (első elnöke *Veres Pálné*, később a közelben neveztek el róla utcát, amely a mai napig őrzi a nevét). A Zrínyi kávéházába *Erkel Ferenc* zeneszerző (a magyar sakkélet vezéralakja is) járt sakkozni.

A kávéház fő nevezetessége a remek, bécsi készítésű biliárdasztalok sora volt, ahol az új, francia származású játékbá hölgyek is beszálltak! Erről a kávéházzal dal is született, ilyesmivel nagyon kevés hasonló intézmény dicsekedhetett!

A „Zrínyi Kávéház Nóta” *Herdy Ferenc* szerzeménye, aki *Pleyer Ferenc*nek, a Kávéházat rövid ideig bérlő vendéglősnek ajánlotta szerzeményét. Nyomatott kottája jelentőségét – témánk szempontjából – biliárdos jelenetet ábrázoló metszetképe, címlapja mutatja. A Zrínyi kávéház induló kottacím lapja (litográfia, Pest, 1863) mára becses ritkasággá vált.

A rajzot *Tatzelt Vilmos* készítette, akinek nevével feltehetően a legképzetesebb művészettörténészek sem nagyon találkoztak. Ihletője a francia művész,

*Louis-Leopold Bouilly* volt, akinek „Egy játszma biliárd” című világhírű festményéről számos metszet, litográfia, és azokról egyéb másolat készült a 19. század elejétől egészen a mai napig. Az egyik igen korai – még a sokszorosító eljárás feltalálása körüli időben készült – változat *Villain*, neves párizsi litográfus alkotása. A képen jellemző példája látható annak, hogy az un. „empire” korszakban, a 19. század elején sajátos társadalmi helyszínek alakultak ki Párizsban. A nyitott szórakozóhelyként működő „biliárdszalonokban” az angol úri klubokhoz hasonlóan gyűltek össze a felsőközéposztály, a jobb módú polgárság és a főúri körök tagjai. A játék innen „szivárgott le” a párizsi, majd a bécsi és pesti kávéházakba, ahol a magyar játékosok nagyon gyorsan népszerűvé tették, és ezzel segítették a gyors elterjedését.

Visszatérve a legendás Zrínyihez – egy olyan kávéház, melynek saját indulója is volt, nyilván az érdeklődés középpontjában állt. A megújulást, a lebontást és újjáépítést azonban mégsem kerülhette el. A Hatvani (1894-től Kossuth Lajos) utcát 1893-ban kiszélesítették, a beljebb állók épületeket lebontották, 1910-ben a Zrínyi fogadó és kávéház is eltűnt.

### Forradalmi szerep

A Zrínyiből távolságra kisebb, időben nagyobb ugrást teszünk, hogy bepillantjunk a közeli Pilvax kávéház forradalmi hangulatába. Az események idején a tulajdonos aggodását válthatta ki a lázongó ifjak vehemenciája. Mindenekelőtt azzal, hogy a napok óta forrongó légkörben a biliárdozók vadul hadonásztak dákóikkal, amivel látnivalóan veszélyeztették a békésebb vendégek testi épségét.

Az eseményeket, a korabeli lapokat lelkiismeretesen végigböngésző *Lestyán Sándor* leírásából követhetjük nyomon: „Valóban nagy rumli volt éjszaka a Pilvaxban. Úgy kilenc óra tájban kezdődött. A Közvélemény kerekasztalánál haragosan kavargatták kávéjukat az ifjak, akik az Ellenzéki Kör gyűléséről érkeztek. Arcuk komor volt, a szemük szikrázott. Vulkan ült a lelkükben, minden pillanatban kitörésre készen (...) Nyíltott a kávéház ajtaja, s egy ismeretlen fiatalember lépett be. Nem nézett se jobbra, se balra, egyenesen felugrott a biliárdasztal tetejére, (Fillinger úr eltorzult arccal bámult rá a kasszapult mögül) és harsány beszédbe kezdett.” – ez a fiatalember hozta a hírt Pozsonyból arról, hogy Bécsben kitört a forradalom és

Metternich áruhában elmenekült. Kitért az éljenzés.

A kávéház tulajdonosának arca a továbbiakban sem tudott kisimulni, mert az egymást váltó szónokok mind követték a hírnök példáját: felugrottak a biliárdasztalokra, és mondták, vagy inkább elkiabálták szövegeiket. Így tett *Petőfi* is, amikor elszavalta a Nemzeti dalt. Fillinger úr aggodalmát a fiatalok vasalt, néha sarkantyús csizmája okozta, amellyel igen könnyen felsérthették az asztalok különleges és nagyon drága zöld posztóját.

De a kihívások sora ez után is folytatódott: „*Jurátusok csapata* tódult be hirtelen, nagy zajjal, lármásan. Jókedvűek voltak. A *Komlókertről* (egy közeli vendéglőből) jöttek, nem jutott nekik szék, megszállták hát a két biliárdasztalt. A *dákókkal hadonásztak, pincér után harsogtak, bort, kávévet követeltek, és Petőfit, Jókait kívánták hallani.*”

### Drága, de bevételt generál

A 20. század elejére a játék általánosan elterjedt. Okkal. A másik ez idő tájt bevezetett kávéházi szórakozás – a kártyázás – mellett némi plusz bevételt is jelentett. S a vetélkedés izgalmától gerjesztett többletfogyasztás is növelte a forgalmat. Mivel a speciális asztalokat és kellékeket elég borsos áron lehetett beszerezni, a legtöbb helyen fizetni kellett a játékjogért.

Ide szerkesztett képünkön jól látszik – a dákótartó fal állvány mellett – hogy az asztal használata egy órára 80 fillér személynként (Magyar Szalon kávéház, 1913.)

Összehasonlításképpen bemutatom az Országos Kaszinó éves pénztári kimutatásának vonatkozó részletét:

	Bevétel:	Kiadás:
Kártyapénzből	19.853,- forint	
Kártyabeszerzésre:		3.910,- forint
Biliárdpénzből:	632,- forint	
Biliárdok fenntartására:		121,- forint

A biliárd növekvő népszerűsége nagyon gyorsan kialakította Budapesten, illetve az egész akkori Magyarországon a kiszolgáló iparágat. Elsőrangú cégünk a Seifert és Fia Vállalat volt, egy másik bemutatott fotón látszik a termékük – egy népes társaság használja éppen. Hozzájuk hasonlóan Fried Zsigmond műsztergályos (Király utca 33., később 39.) cége különleges minőségű biliárd-golyóiról és a dákóiról volt híres, míg mások importra szakosodtak, például a Horváth és Csillag vállalkozás a Király utca 19. sz. alatt. Európa minden országában jelen volt az „Iris Pastel” cég a dákókhoz használt krétaival.



A Magyar Szalon kávéház biliárdasztala és dákótartó állványa, Üllői út 14. (képeslap, 1913)



Biliárdozó társaság egy Seifert-asztal mellett (fotóképeslap 1900 körül)

Fried Zsigmond reklámja (színes reklám képeslaplap 1906)





Sztanoj Miklós kávéháza (képeslap, 1899)

### Aztán sport (is) lett belőle...

Mint már szó volt róla, a szokásos pesti kávéházi elfoglaltságok a kártya, a sakk és a biliárd voltak. Az államilag hitelesített, zárjeggyel ellátott kártyacsomagokat Bécsben és Budapesten is a Piatnik és Fia cég szállította. A sakk-készleteket általában a Késmárky és Illés játékkereskedő cégtől vásárolták.

A játékok színtere változott. A kártyát „eldugták”, általában külön szobákba. A sakk teljes nyilvánosság mellett zajlott, bármely asztalnál folyhattak a nagy csaták – kivéve a biliárdasztalok körüli helyeket, mert ott a biliárdozók kávéja, süteménye foglalta el a márványasztalokat. A biliárdoknak sok hely kellett – ezeket leválasztották a vendégtérből.

Nagyon sok kávéház Pesten saroképületek földszintjén helyezkedett el. Itt általában a mellékutcai szárnyon állították fel az asztalokat, más esetekben a hosszabb termék végében. Közeliükben a falra szereltek dákótartó állványokat, amelynek kis fiókos asztala volt a paszta, kréta tárolóhelye.

A biliárd sportként történő elismerése a 19. század végétől kapott támogatást. Kóbor Tamás írja például egyik novellájában: „*valamiképpen kisütötték, hogy a biliárdozás igen egészséges, amennyiben kellemes mozgással, mérsékelt elevenítő izgatással jár, ezért űzik annyira különösen azok, akiknek ülő foglalkozásuk van.*”

A régi kávéházakban elsősorban karambol típusú játékok folytak. (A biliárdnak az elmúlt száz évben több változata kialakult, a legfőbbek a Pool, a Karambol, és a Snooker – ez utóbbi olimpiai sportággá felvételéért harcol most a

Nemzetközi Szövetség). A karambol egy verziójában az 1903. évi párizsi amatőr világbajnokság számít az első, a kontinentális Európában megrendezett komoly versenynek. Az első világháború megszakította a lendületet, de a 20-as években már újra virágzott a sportág, melynek „edzőtermei” rendszerint a kávéházak voltak.

Magyarországon is az egyik kávéház-tulajdonos, Sztanoj Miklós kezdeményezésére alakult meg az első Magyar Biliárd Szövetség, a sportág szaklapját ő indította, szerkesztette, 1913-ban bekövetkezett haláláig. A biliárd első hazai szakkönyvének megjelenését is Sztanoj támogatta, 1895-ben.

A VI. kerület, Teréz krt. 19-ben lévő kávéházát „A biliárd amatőrök gyülekező

Kávéházi kártya hatósági „zárjeggyel” (Eredeti kártyacsomag 1937)



helye”-ként hirdette, ahol „tíz amerikai biliárd” várta a vendégeket. A tíz amerikai asztal a legdrágábbak közé tartozott, tehát Sztanoj feltehetően nagyobb tőkével rendelkezett, ő maga is elismert játékos volt: Ehrlich Józseffel, bajnok-társával 1901-ben folytatott, több hetes versenysorozatáról minden hazai lap tudósított. A vetélkedés Bécsben, Párizsban és Londonban is érdeklődést keltett, a játék során Sztanoj világrekordokat állított fel elért összpontszámaival.

Népszerűségének bizonyítására idézem Hermann Lipót A művészasztal című könyvének sorait: „*Délutánonként, vacsora előtt Szinyei biliárd-szenvedélynek hódolt. Játszott Ferenczy Károllyal, Szabolcs Bálinttal s a hangos Tafflerrel, aki ház- és szakálltulajdonos volt, és az képesítette az asztal-tagságra, hogy biliárdpartnere volt. Pali bácsi nagyon szerette e nemes játékok, és hogy tudományát fejlessze, Szabolcs társaságában titokban eljárt Sztanoj Miklós mesterhez, az akkori idők leghíresebb profi biliárdjátékosához és hat héten át különórákat vett tőle. Ferenczy, aki tudományos szisztémával, nagy komolysággal űzte a karambolozást, sehogy sem értette Szinyei elképesztő haladását. Pali bácsi is annyira szerette ezt a játékot, hogy még komoly művészi vitákban is felhasználta példálózásra. Azt mondta: a művésznak, bármennyire eltávolodik a természettől, egyik lábával a földet kell érintenie, mint a biliárd játékosnak még a legkomplikáltabb lökésnél is.*” (A biliárd szót régén két l-el írták.) ●

Az illusztrációk forrása a szerző gyűjteménye